

УДК 378.091.64:811.111'373

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.08>

Тетяна ГАРЛИЦЬКА

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови з методикою викладання,
Криворізький державний педагогічний університет
maystruk@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4360-1282

АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З ЛЕКСИКОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ФІЛОЛОГІВ І (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ

Анотація. Мета статті полягає у дослідженні стану розробленості навчально-методичного забезпечення з лексикології англійської мови у ЗВО. **Методологія** дослідження ґрунтується на поєднанні структурно-функціонального та культурологічного підходів. Перший дає змогу виокремити структурні компоненти навчальних програм із лексикології і визначити їхню роль у системі навчання англійської мови у ЗВО. Використання культурологічного підходу дає змогу зосередитися на тих аспектах, які сприяють формуванню міжкультурної компетентності бакалаврів-філологів. У межах означених підходів передбачається використання загальнонаукових, зокрема теоретичних (аналіз, узагальнення, класифікація) та спеціальних (зіставний, структурний) методів дослідження. **Наукова новизна** полягає у спробі системного аналізу навчально-методичного забезпечення з лексикології. **Висновки.** Відповідно до нормативних документів, навчальний процес у ЗВО орієнтується на формування освіченої особистості, здатної до професійної мобільності та швидкої адаптації до змін і розвитку в соціально-культурній сфері. Незважаючи на те що більшість сучасних програм та підручників має традиційну структуру та методи, вони тяжіють до вдосконалення згідно зі змінами в системі вищої освіти, соціальним запитом та вимогами до євроінтеграції. Переважаюча кількість програм із курсу «Лексикологія англійської мови» містить матеріал, який поглиблює розуміння своєї й чужої культур, що дасть змогу здобувачам освіти вільно комунікувати з представниками інших національностей. Підручники та посібники здебільшого спрямовані на короткий огляд теоретичних аспектів лексикології та практичних завдань до кожної теми, у яких обмежено використання національно-маркованої лексики та соціокультурно насиченого матеріалу. Тому рекомендуємо використовувати практикуми, які містять автентичний матеріал, заснований на порівнянні різних культур, моделей та норм комунікативної поведінки.

Ключові слова: програми, підручники та посібники, міжкультурна компетентність, лексикологія, ЗВО, англійська мова.

Tetiana HARLYTSKA

Candidate of philological sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the English Language Department with Teaching Methods,
Kryvyi Rih State Pedagogical University
maystruk@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4360-1282

ANALYSIS OF EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT IN ENGLISH LEXICOLOGY FOR PHILOLOGISTS OF THE I (BACHELOR) DEGREE

Abstract. The purpose of the article is to study the state of development of educational and methodological support for the lexicology of the English language in higher education institutions. The research **methodology** is based on a combination of structural-functional and cultural approaches. The first makes it possible to single out the structural components of lexicology curricula and determine their role in the system of teaching English in higher education institutions. The use of a cultural approach allows you to focus on those aspects that contribute to the formation of intercultural competence of philology bachelors. Within the limits of these approaches, the use of general scientific, in particular theoretical (analysis, generalization, classification) and special (comparative, structural) research methods is envisaged. **The scientific novelty** consists in an attempt at a systematic analysis of educational and methodological support in lexicology. **Conclusions.** According to regulatory documents, the educational process in higher education institutions is focused on the formation of an educated personality capable of professional mobility and quick adaptation to changes and development in the social and cultural sphere. Despite the fact that most modern programs and textbooks have a traditional structure and methods, they tend to improve in accordance with changes in the higher education system, social demand and requirements for European integration. The majority of programs from the course “Lexicology

of the English language” contain material that deepens the understanding of one's own and foreign cultures, which will allow students to communicate freely with representatives of other nationalities. Textbooks and manuals are mostly aimed at a brief overview of theoretical aspects of lexicology and practical tasks for each topic, in which the use of nationally marked vocabulary and socioculturally saturated material is limited. Therefore, we recommend using workshops that contain authentic material based on the comparison of different cultural models and norms of communicative behavior.

Key words: *programs, textbooks and manuals, intercultural competence, lexicology, higher education, English language.*

Постановка проблеми. Вивчення теоретико-методичних принципів лексикології у вищій школі відбувається на основі наукових узагальнень вітчизняних та зарубіжних мовознавців, розвідки яких присвячені мові як цілісній розгалуженій системі, у якій усі складники взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного. Важливо розглядати ще й культурний компонент як важливий аспект, що впливає на вживання слова, оскільки, засвоївши нове іноземне слово, варто бути обережним з використанням рідного, адже в кожній лексемі є своя лексико-фразеологічна сполучуваність, національна, тобто властива лише конкретному слову в певній мові.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Питання лексичної системи мови, нерозв'язаних завдань лексикології, сучасних тенденцій її розвитку порушувалися в наукових доробках таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як С. Амеліна, Б. Анутама, М. Греб, П. Нейшн, А. Ніколенко, Дж. Річардс, А. Струк, Н. Сяська, Н. Шмітт та ін. Однак поза увагою мовознавців залишилося вивчення програм та підручників з англійської лексикології, що може допомогти подолати програмні недоліки та покращити освітній процес.

Мета статті полягає у дослідженні стану розробленості навчально-методичного забезпечення з лексикології англійської мови у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Державна Концепція освіти є важливим складником якісної підготовки філологів з іноземної мови. Основними документами, що регулюють навчання іноземної мови у ЗВО України, є: закони України «Про вищу освіту», «Про застосування англійської мови в Україні», «Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України», «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти», «Міжнародний стандарт класифікації освіти», Постанова КМУ «Про затвердження Національної рамки

кваліфікації», «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти».

За словами Н. Ушакової, «ключовими цінностями сучасного класичного університету як частини глобального культурно-освітнього середовища є відкритість і толерантність у світоглядному міжкультурному діалозі, вільний обмін знаннями та досвідом в умовах розширення міжнародної науково-освітньої комунікації і співпраці» [6, с. 208]. Отже, опанування іноземної мови у ЗВО повинно сприйматися не лише як навчання іншомовному спілкуванню, а й як шлях до іншомовного спілкування у контексті міжкультурної комунікації.

Відповідно до означених нормативних документів, навчальний процес у ЗВО орієнтується на формування освіченої особистості, здатної до професійної мобільності та швидкої адаптації до змін і розвитку в соціально-культурній сфері; він забезпечує формування у здобувачів освіти потреби вивчення іноземної мови як засобу спілкування, самореалізації, соціальної адаптації в полікультурному просторі та підвищення своєї конкурентоспроможності під час економічно-соціальної євроінтеграції. Усі означені аспекти свідчать про важливість формування міжкультурної компетентності (МКК) філологів, що повинно відображатися в робочих програмах мовних дисциплін, зокрема й «Лексикології англійської мови».

Задля визначення спрямованості лексико-фразеологічної підготовки бакалаврів у ЗВО та умов формування їхньої МКК проаналізовано низку програм із курсу «Лексикологія англійської мови». Вибрано програми, розроблені за останні п'ять років, а саме: робочі програми навчальної дисципліни для бакалаврів англійської філології (укладачі: М. Фабіан [3], Н. Воронцова [1], А. Марчишина [4] та Т. Гарлицька, Ю. Єловська [2]).

Так, програми навчальної дисципліни «Лексикологія англійської мови» укладено для бакалаврів-філологів у різних вищих навчальних закладах України: Ужгородському національ-

ному університеті (розробник М. Фабіан), Кременецькій обласній гуманітарно-педагогічній академії ім. Т. Г. Шевченка (Н. Воронцова й А. Янков), Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І. Огієнка (А. Марчишина та Т. Петрова) та Криворізькому державному педагогічному університеті (Т. Гарлицька та Ю. Єловська).

Означені програми укладено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів «Середня освіта (Мова і література (англійська))». Вони розраховані на 3 (90 годин) або 4 (120 годин) кредитні модулі. Їхньою провідною метою є навчити здобувачів освіти вирішувати традиційні та новітні теоретично-практичні проблеми лексикології, осмислити процеси взаємодії соціальних та мовних чинників, усвідомити механізми, що впливають на розвиток, трансформацію і збагачення словникового складу.

Серед основних результатів засвоєння навчальної дисципліни визначено вміння володіти комунікативною мовленнєвою компетентністю з англійської мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій), здатність удосконалювати й підвищувати свій власний компетентнісний рівень у вітчизняному та міжнародному контекстах.

Однак зауважимо, що програма А. Марчишиної та Т. Петрової [4] має суттєві недоліки. Попри те, що автори до програмних компетентностей навчання уналежнюють уміння встановлювати залежність розвитку мови від стану суспільства, роль мови у формуванні етносу і співвідношення мови та культури із-поміж запропонованих тем відсутні ті, що спрямовані на розвиток міжкультурного спілкування.

Тематика лекційних та практичних занять у програмі Н. Воронцової та А. Янкова [1] також не орієнтована на стимулювання вмінь міжкультурної комунікації, однак у завданнях для самостійної та індивідуальної роботи простежуємо відповідне спрямування. Так, самостійна робота у зазначеній програмі спрямована на дослідження інтернаціоналізмів, запозичень, соціального мультилінгвізму та різної вимови слів в окремих регіонах Великої Британії. Серед індивідуальних завдань наявні такі: «Із англійської мови, яку Ви читали, виписати приклади запозичень та прокоментувати їх походження»; «Із англійських газет та журналів виписати приклади ідіом (із наданням їхніх українських еквівалентів) та американізмів (із наданням британських відповідників)».

Кафедра англійської філології Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» представила робочу програму навчальної дисципліни «Лексикологія англійської мови» [3], яка вивчається на третьому курсі підготовки бакалаврів-філологів. Авторка програми М. Фабіан структурувала її зміст на два змістові модулі загальною кількістю 90 годин (26 – лекції; 32 – практичні заняття; 48 – самостійна робота).

Лекційні та практичні заняття курсу спрямовані на те, щоб не лише дати студентам певний обсяг інформації про мовностилістичні особливості слів, а й розвивати в них творче наукове мислення, навчити робити самостійні узагальнення та висновки зі спостережень над фактичним матеріалом. Для розвитку навичок самостійної роботи на заняттях розглядаються лише основні, найбільш складні питання, а також нові аспекти проблемної тематики, які недостатньо висвітлені у спеціальній літературі, що є позитивним боком курсу.

Укладачі програми (Т. Гарлицька та Ю. Єловська) «Лексикологія англійської мови» для студентів освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів «Середня освіта (Мова і література (англійська))» урахували рекомендації Європейської асоціації щодо забезпечення якості у Європейському просторі освіти [2]. Однією з основних рекомендацій є уміння використовувати іноземну мову для організації ефективної міжкультурної комунікації.

Із-поміж результатів навчання означеної програми є опанування основних етапів історичного розвитку англійської культури та її впливу на сучасний стан мовної системи (нові способи словотвору; запозичення як відображення внутрішніх зв'язків із сусідніми народами; глибокі зміни словникового складу мови як результат скандинавського та норманського завоювань).

Навчальний матеріал структурований у такий спосіб, що кожен блок містить теми, які сприяють розширенню міжкультурної поінформованості, поглиблюють розуміння своєї і чужої культур. Наприклад: етапи історичного розвитку англійської мови та їхній вплив на формування лексичного складу (Блок 1); регіональні

відмінності англійської мови країн (британський, канадський, американський, австралійський та інші варіанти англійської мови) (Блок 2); місцеві діалекти та мовні різновиди (Блок 3).

Самостійна робота здобувачів освіти передбачає виконання проєктів, спрямованих на пошук етнолексикографічних одиниць у словниковому складі англійської мови та порівняльний аналіз лексичних одиниць української та англійської мов. Вагоме значення для формування МКК мають також індивідуальні завдання, які зосереджені на дослідженні лінгвістичних одиниць та явищ англійської мови (фразеологізми, сленг, стилістичні виражальні засоби) у зіставленні з українською, а також на типах лексичних відмінностей між британським та американським варіантами англійської мови. Перевагою таких завдань вважаємо формування умінь і навичок для успішного та адекватного спілкування іноземною мовою у ситуаціях міжкультурної комунікації.

Порушені в програмі питання допомагають поглибити знання здобувачів освіти про рідну та іноземну культуру, а також сформуванню вміння використовувати ці знання під час контактів і взаємодії з представниками інших культур.

Упровадження змісту навчальних програм здійснюється через підручники та посібники. Донедавна простежувалося орієнтування педагогічних працівників на доробки радянських або сучасних російських авторів. Однак переорієнтація українського суспільства та зосередження на україномовних виданнях дала змогу вітчизняним авторам створити та залучити власні праці в освітній процес.

Останнім часом зростає кількість підручників та посібників (особливо українських укладачів), присвячених англійській лексикології: «Лексикологія англійської мови» (І. Білецька, Н. Ставчук), «Лексикологія англійської мови: навчально-методичний посібник для студентів заочної форми навчання» (Н. Єфремова, А. Павлюк), «Збірник тестових завдань з англійської лексикології» (У. Жорнокуй), «Лексикологія англійської мови: конспект лекцій для студентів вищих навчальних закладів» (Г. Лук'янова), «Англійська лексикологія в дії: Практикум із лексикології англійської мови» (К. Стрельченко, А. Федорова, Г. Чеснокова), «Лексикологія англійської мови: конспекти лекцій» (Г. Чуланова), «Порівняльна лексикологія англійської та української мов: навчальний

посібник» (М. Куц), «Англійська лексикологія: підручник» (О. Ільєнко).

Із-поміж зарубіжних видань пропонуємо зосередитися на таких: «Лексикологія: короткий огляд» (М. Галлідей (Halliday)), «Курс лексикології англійської мови» (Д. Берешова (Bérešová)), «Підручник з лексикології англійської мови 1. Структура слова, словотвір, значення слова» (Р. Павлик (Pavlik)), «Семінари з лексикології англійської мови. Структура слова: навчально-методичний посібник для студентів англійської філології» (Р. Джасудавічута, Л. Сельмістратіс (Jasudavičiūtė, Selmistraitis)).

Деякі навчально-методичні матеріали (автори: Д. Берешова, М. Галлідей, Г. Лук'янова, Г. Чуланова) є виключно теоретичними і містять усі теми, які є в програмах із лексикології англійської мови, зокрема: лексикологія як наука; етимологічний аналіз англійського вокабуляра, причини та джерела запозичень; будова слова; лексичне значення; семасіологія; фразеологія; стилістична диференціація англійських слів; лексикографія.

Однак переважна більшість підручників та посібників (автори: І. Білецька, Н. Єфремова, О. Ільєнко, М. Куц, А. Ніколенко, Р. Павлик) спрямована на короткий огляд теоретичних аспектів та практичні завдання до кожної теми.

Так, навчальний посібник «Лексикологія англійської мови» (автори: О. Ільєнко, І. Камєнєва, Є. Моштаг) [7], призначений для студентів-філологів, написаний англійською мовою й охоплює всі теми, що передбачені програмою ЗВО з означеної дисципліни. Він складається із двох розділів: перший – теоретичний (нараховує одинадцять тематичних рубрик), другий – практичний (тренувальні тести, тести для самоконтролю, питання для самоконтролю, теми для доповідей і презентацій).

Увесь практичний матеріал складається з тестових завдань, його обсяг значно менший, аніж теоретичний, однак він сприяє формуванню МКК здобувачів освіти. Пошукові вправи (наприклад, знайти значення та походження запропонованих фразеологізмів, власні приклади слів із різними афіксами, дослідити етимологію окремих афіксів, від яких слів утворилися англійські бленди, тощо) допомагають заглибитися в культурно-мовні процеси країни, мова якої вивчається, та отримати знання, необхідні для міжкультурного діалогу.

Тести та питання для самоконтролю, подані у посібнику, спрямовані на перевірку знань із теоретичних аспектів лексикології. Теми для доповідей та презентацій стосуються переважно окремих різновидів англійської мови: американського, канадського, індійського, австралійського, новозеландського, північно-африканського, шотландського, вельського. Робота з означеним матеріалом підвищує мотивацію, розвиває творчі здібності та дає змогу підготувати студентів і студенток до міжкультурної комунікації.

Колектив авторів К. Стрельченко, А. Федорова, Г. Чеснокова розробили практикум для філологів-бакалаврів «Слова, світи та поза ними: англійська лексикологія в дії» [5], який вважаємо найефективнішим у формуванні МКК. Означений підручник відповідає усім запитам сучасної освіти й самих здобувачів. Використання нових методів та прийомів навчання, нетипові завдання, багате наповнення підручника (кольорові ілюстрації та схеми до завдань, кросворди, Інтернет-меми, цитати відомих людей, автентичні матеріали різних англійськомовних країн) – усе це робить навчальний процес цікавим та корисним, дає змогу студентам і студенткам бути в тренді, адаптуватися до змін, розширювати свій кругозір та збагачувати знання у багатьох сферах діяльності.

Система завдань включає різні види вправ: комунікативні (розрізнення британського чи американського мовця), аналітико-конструктивні (доповнити таблицю лексичними еквівалентами інших мов), культурологічно спрямовані (між ідіомами різних мов знайти універсальний концепт; знайти значення фразеологізмів, один із компонентів яких пов'язаний з іншими країнами (наприклад: Dutch auction, a Mexican standoff, Indian summer, Pardon my

French!)), проблемно-пошукові (визначити, яким чином запозичення впливають на мову, чи продовжує англійська мова запозичувати слова з інших мов, із яких саме та в яких сферах; з'ясувати, кому з відомих людей належать запропоновані цитати).

Удало дібраний матеріал, розгалужена система вправ, новітні методи та прийоми роботи, а також наявність гумористичного компонента дають змогу зарахувати проаналізований посібник до найсучасніших та найефективніших у формуванні МКК філологів-бакалаврів.

Висновки. Дослідження навчально-методичного забезпечення дає змогу констатувати, що більшість сучасних програм та підручників мають переважно традиційну структуру та методи, однак вони тяжіють до вдосконалення згідно зі змінами в системі вищої освіти, соціальним запитом та вимогами до євроінтеграції. У деяких програмах із курсу «Лексикологія англійської мови» відсутні теми, спрямовані на розвиток міжкультурного спілкування, хоча більшість із них містить матеріал, який поглиблює розуміння своєї й чужої культур, що дасть змогу здобувачам освіти вільно комунікувати з представниками інших національностей. Підручники та посібники здебільшого спрямовані на короткий огляд теоретичних аспектів лексикології та практичних завдань до кожної теми, у яких обмежено використання національно-маркованої лексики та соціокультурно насиченого матеріалу. Тому схиляємося до використання практикумів, які містять автентичний матеріал, заснований на порівнянні різних культур, моделей та норм комунікативної поведінки, що сприяє формуванню МКК здобувачів освіти. **Перспективною** подальших розвідок є визначення критеріїв та показників сформованості МКК бакалаврів-філологів на заняттях із лексикології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Робоча програма навчальної дисципліни «Лексикологія англійської мови» / розроб. Н.Г. Воронцова, А.В. Янков. Кременець, 2020. 23 с.
2. Робоча програма навчальної дисципліни «Лексикологія англійської мови» / розроб. Т. Гарлицька, Ю. Єловська. Кривий Ріг, 2020. 16 с.
3. Робоча програма навчальної дисципліни «Лексикологія англійської мови» / розроб. М.П. Фабіан. Ужгород, 2021. 23 с.
4. Робоча програма навчальної дисципліни підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня «Лексикологія англійської мови» / розроб. А.А. Марчишина, Т.М. Петрова. Кам'янець-Подільський, 2020. 6 с.
5. Стрельченко К.С., Федорова А.О., Чеснокова Г.В. Words, Worlds and Beyond. English Lexicology in Action: Практикум із лексикології англійської мови. Київ, 2020. 161 с.

6. Ушакова Н.І., Тростинська О.М., Кушнір І.М. Становлення і розвиток методики мовної підготовки іноземних студентів класичного університету. Частина 1. Навчання студентів немовних спеціальностей. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. 2021. Вип. 38. С. 205–235.

7. Pienko O.L., Kamienieva I.A., Moshtagh Ye.S. English Lexicology : tutorial. Kharkiv : Publishing House I. Ivanchenka, 2020. 218 p.

REFERENCES:

1. Vorontsova, N.H., & Yankov, A.V. (2020). Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Leksykologhiia anhliiskoi movy» [Work program of the academic discipline «Lexicology of the English language»]. Kremenets. 23 p. [in Ukrainian].

2. Harlytska, T., & Yelovska, Yu. (2020). Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Leksykologhiia anhliiskoi movy» [Work program of the academic discipline «Lexicology of the English language»]. Kryvyi Rih. 16 p. [in Ukrainian].

3. Fabian, M.P. (2021). Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Leksykologhiia anhliiskoi movy» [Work program of the academic discipline «Lexicology of the English language»]. Uzhhorod. 23 p. [in Ukrainian].

4. Marchyshyna, A.A., & Petrova, T.M. (2020). Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny pidhotovky fakhivtsiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia «Leksykologhiia anhliiskoi movy» [Work program of the first (bachelor) degree «Lexicology of English» training discipline]. Kamianets-Podilskyi. 6 p. [in Ukrainian].

5. Strelchenko, K.S., Fedorova, A.O., & Chesnokova, H.V. (2020). Words, Worlds and Beyond. English Lexicology in Action. Kyiv. 161 p. [in English].

6. Ushakova, N.I., Trostynska, O.M., & Kushnir, I.M. (2021). Stanovlennia i rozvytok metodyky movnoi pidhotovky inozemnykh studenty klasychnoho universytetu. Chastyna 1. Navchannia studentiv nemovnykh spetsialnostei [Formation and development of language training methods for foreign students of a classical university. Part 1. Education of students of non-language departments]. *Language teaching in higher education institutions at the modern stage. Interdisciplinary connections*, 38, 205–235. [in Ukrainian].

7. Pienko, O.L., Kamienieva, I.A., & Moshtagh, Ye.S. (2020). English Lexicology : tutorial. Kharkiv. 218 p. [in English].